

Alternativní tiskoviny před sametovou revolucí

Radek Holík

Bakalářská práce
2012

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta multimediálních komunikací

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Radek HOLÍK
Osobní číslo: K09527
Studijní program: B 8206 Výtvarná umění
Studijní obor: Multimedia a design – Grafický design

Téma práce: Alternativní tiskoviny před sametovou revolucí

Zásady pro vypracování:

1. Teoretická část:

Rozsah práce: minimálně 25 stran + přílohy, odevzdat v elektronické podobě (dle předepsané celouniverzitní šablony viz Směrnice rektora č. 15/2010) ve formátu PDF na 1 ks CD (DVD) nosiči, dále odevzdat 2 kusy výtisků elektronické podoby práce a 1 výtisk graficky zpracované bakalářské práce, která má mít volnější grafickou podobu.

2. Praktická část:

Tisk 2 ks souborné publikace mapující situaci, konkrétní aplikace, archivní dokumenty a technologie a postupy daného období.

Výchází z podkladů získaných při tvorbě teoretické části. Publikaci doplňují aktuální rozhovory a obrazové přílohy.

Na samostatném nosiči CD-ROM odevzdejte v minimálním počtu 10 ks obrazovou dokumentaci praktické části závěrečné práce pro využití v publikacích FMK.

Formát pro bitmapové podklady: JPEG, barevný prostor RGB, rozlišení 300 dpi, 250 mm delší strana. Formáty pro vektory: AI, EPS, PDF. Loga a texty v křivkách.

V samostatném textovém souboru uveďte jméno a příjmení, login do Portálu UTB, obor (ateliér), typ práce, přesný název práce v češtině i v angličtině, rok obhajoby, osobní mail, osobní web, telefon. Přiložte svou osobní fotografii v tiskovém rozlišení.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

**Veškeré knihovnické a jiné fondy s literaturou na území ČR, SK, EU,
webové stránky vztahující se k tématu, odborné časopisy a další literatura
po konzultaci s vedoucím práce.**

Vedoucí bakalářské práce:

MgA. Jana Dosoudilová

Ústav reklamní fotografie a grafiky

Datum zadání bakalářské práce:

15. listopadu 2011

Termín odevzdání bakalářské práce:

18. května 2012

Ve Zlíně dne 5. března 2012

doc. MgA. Jana Janíková, ArtD.

děkanka

Mgr. Lukáš Gregor

ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ/DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské/diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská/diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému a bude dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou/diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou/diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské/diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské/diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Ve Zlíně 16.3.2012

PAPEK HOLÍK
.....
Jméno, příjmení, podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlédnutí veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla za výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídnou k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Práce je zaměřena na alternativní a undergroundovou tvorbu tiskovin v období 1979-1989 v Československu. Mapuje převážně samizdatovou tvorbu a jen okrajově se zmiňuje o exilové produkci. Z jednotlivých oblastí vybírá nejvýraznější zástupce. Snahou práce je pochopit celé spektrum alternativní (neoficiální) tvorby tiskovin se zaměřením na užité technologie, postupy a vizuální podobu. Nedílnou součástí práce je popis motivace autorů, výroba, distribuce a náklad.

Klíčová slova:

Samizdat, alternativa, underground, tiskoviny, Československo, exil, periodikum, plakát, nakladatelství

ABSTRACT

The work is focused on alternative and underground creation of printed materials in the period 1979-1989 in Czechoslovakia. It mainly maps samizdat production and just marginally exile work. There have been chosen noticeable representative individuals in this work. Its endeavour is to incorporate the whole spectrum alternative (unofficial) printed materials with focus on applied technologies, techniques and visual appearance. Description of authors' motives, productions, distributions and expenses form an integral part of this work.

Keywords:

Samizdat, alternative production, underground, printed material, Czechoslovakia, exit, periodical, poster, publishing.

Děkuji vedoucí své bakalářské práce MgA. Janě Dosoudilové za cenné rady a odborný dohled a všem svým přátelům za cenné tipy při sběru podkladů.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

1	ÚVOD	8
I	TEORETICKÁ ČÁST	9
2	SPOLEČENSKO-KULTURNÍ KONTEXT V OBDOBÍ 1979-1989	10
2.1	POLITICKÁ SITUACE	10
2.2	KULTURNÍ KONTEXT	11
2.2.1	Tresty a rozsudky	12
2.3	VZNIK A VÝVOJ UNDERGROUNDU	14
3	ALTERNATIVNÍ A UNDERGROUDOVÉ TISKOVINY	16
3.1	PERIODIKA	16
3.1.1	Samizdatové časopisy	17
3.1.2	Fanziny	22
3.1.3	Noviny	23
3.2	SAMIZDATOVÉ KNIŽNÍ EDICE	25
3.3	PLAKÁTY	28
3.4	EXILOVÁ TVORBA	28
4	FORMÁLNÍ PODOBA A ZPRACOVÁNÍ TISKOVIN	32
4.1	GRAFICKÁ ÚPRAVA	32
4.2	TECHNIKY	33
4.3	AUTORSKÉ PRÁVO	34
5	ZÁVĚR	36
II	PRAKTICKÁ ČÁST	37
6	SAMIZDATOVÁ PUBLIKACE	38
6.1	OBSAH PUBLIKACE	38
6.1.1	Koncept	38
6.1.2	Vnitřní členění	38
6.2	GRAFICKÁ ÚPRAVA	39
6.2.1	Obálka	40
6.2.2	Vnitřní strany	44
6.2.3	Výsledná publikace (ukázky)	45
	ZÁVĚR	47
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	48
	SEZNAM CITACÍ	52
	SEZNAM OBRÁZKŮ	54

1 ÚVOD

Téma bakalářské práce, alternativní tiskoviny před sametovou revolucí, jsem si vybral kvůli svému zájmu o toto období a proto, že jsem chtěl co možná nejpodrobněji popsat oblast grafické tvorby, která vznikala tajně a pod hrozbou vysokých trestů. Alternativa i underground v předrevolučním období výrazně přispěli k celkovému politickému dění v našem státě, a proto je pro mne velkou výzvou toto téma zpracovat. Cílem této bakalářské práce je okrajové seznámení se s polickým kontextem daného období, ale především chci co možná nejpodrobněji zmapovat a zaevidovat dobové grafické a výtvarné prostředky, produkci a technologie. Součástí zkoumání jsou i jednotlivá samizdatová periodika, plakáty, knihy a jejich autoři. Pouze okrajově se chci věnovat exilové tvorbě, která měla odlišné postavení a možnosti. Hlavní důraz bude kladen na místní samizdatovou tvorbu. Jelikož je politický kontext neoddelitelnou součástí předrevoluční doby, věřím, že je důležité jej zmínit, avšak hlavním jádrem této práce je snaha o popis alternativní a undergroundové kultury ve vztahu k tiskovinám. Zároveň bych rád doplnil tuto práci o dobové pojmy a techniky, které mohou být z dnešního pohledu zastaralé, avšak v daném období měli svůj nepopíratelný význam. Jelikož hlavním tématem bakalářské práce bude popis a dokumentace tiskovin, které neprošly státní cenzurou a tedy nebyly nikdy oficiálně archivovány, očekávám, že nejnáročnější částí této práce bude zajistit relevantní podklady.

Vzhledem k tomu, že většina grafické a tiskové produkce pochází z období před mým narozením, věřím, že toto téma dokáží lépe přiblížit současné generaci a doplnit tak nezaujatým pohledem málo zmapovanou oblast grafické historie našeho státu.

I. TEORETICKÁ ČÁST

2 SPOLEČENSKO-KULTURNÍ KONTEXT V OBDOBÍ 1979-1989

2.1 Politická situace

Pro začlenění obsahu práce je nutné přiblížit politické události, které měli zásadní vliv na formu i obsah popisovaných tiskovin.

Po roce 1945 se Československá republika stala lidově demokratickým státem. Zahraniční spolupráce byla navázána s SSSR proti Německu. Celkově se politika stala pouze levicově orientovanou. Některé agrární strany byly zakázány. V čele prozatímní vlády byl prezident Eduard Beneš, který vládl pomocí tzv. prezidentských dekretů. Na podzim roku 1945 podepsal znárodnění všech bank, pojišťoven a většiny průmyslu. Základem soukromého podnikání byla malovýroba. KSČ bojovala všemi prostředky o politickou moc a pomocí nekalých praktik, davové psychózy a ovládnutím Sboru národní bezpečnosti (tehdejší policie) donutili podat nekomunistické ministry demisi. Ti ji pojali jako protest proti komunistům a počítali s tím, že ji prezident Beneš odmítne. Ten však ji pod tlakem komunistů a hrozícím občanským nepokojům přijal a jmenoval novou, komunistickou vládu v čele s Klementem Gottwaldem.

V roce 1948 započali komunisté diktaturu moci. Všichni nekomunisté byli z úřadů odstranění a prchali do exilu. Prezidentem se po Benešově smrti stal Klement Gottwald. Pronásledováni byli všichni odpůrci režimu, včetně církevních představitelů. Následovali vykonstruované politické procesy za účasti sovětských poradců. KSČ zrušila celý soukromý sektor a nastavila pětileté zemědělské plány. I přesto došlo ke kolapsu hospodářství a v roce 1953 došlo k měnové reformě, která v podstatě okradla obyvatele o úspory. Všechny demonstrace byly potlačeny za pomoci SNB a armády. Po smrti Gottwalda se stal Antonín Zápotocký prezidentem.

Mezi lety 1962-1967 proběhla reforma hospodářství se snahou revitalizovat tržní hospodářství. V roce 1967 studenti otevřeně kritizovali režim, ovšem byli opět potlačeni SNB. Rok poté vznikla snaha o „socialismus s lidskou tváří". Konec těchto reforem nastal 21.8.1968, kdy započala vojenská intervence Varšavské smlouvy, vláda byla unesena do Moskvy a byla donucena podepsat Moskevský protokol. Tímto podpisem vláda „souhlasila" s pobytem okupačních vojsk v Československu, která měla „normalizovat" situaci.

Nastalo období, které je nazýváno jako normalizace. V roce 1969 se stal tajemníkem KSČ Gustav Husák, jenž se stal v roce 1975 prezidentem. Společnost byla pod neustálou kontrolou StB, doprovázenou silnou cenzurou. Média sloužila výhradně potřebám komunistického režimu. Všichni odpůrci režimu (Signatáři Charty 77, vydavatelé samizdatu, zástupci undergroundu, disidenti a další) byli pronásledováni. Docházelo k postupnému úpadu morálky, lidé nejevili zájem o práci, zvyšovala se korupce a udavačství.

V roce 1988 narůstal počet demonstrací, což v listopadu 1989 přerostlo v demonstraci za demokracii. Režim mohl tyto demonstrace překonat pouze za aktivní účasti SSSR. Té se však KSČ nedostalo, a tak byla nucena ustoupit. V čele nekomunistické vlády stanul Václav Havel, který se stal prezidentem Československa.

2.2 Kulturní kontext

V roce 1948 došlo k zákazu mnoha literárních autorů, někteří starší autoři byli stahováni z knihoven. V tomto roce vyšel i první seznam zakázaných autorů. Bylo zrušeno mnoho knihoven, především klášterních, a to z důvodu neochoty se přizpůsobit vůli socialistické morálce. Později vznikl Svaz československých spisovatelů, do kterého přes výběrové řízení neprošlo mnoho dříve uznávaných autorů. V letech 1956-1968 došlo k lehkému uvolnění cenzury a vyšlo mnoho časopisů, novin a knih. V roce 1968 byli opět všichni zakázáni. V srpnu 1969 byla vydána petice Deset bodů (Napsali Václav Havel a Ludvík Vaculík), poté vznikly i další, ale jak organizátoři, tak ti co připojili svoje podpisy, byli perzekuováni, a byl tím postupně zlomen odpor vůči okupaci a začala éra normalizace. Po mocenském potlačení Pražského jara nastalo dlouhé období deprese, beznaděje a „únavy“. Až v druhé polovině 70. let se převážně pražští intelektuálové začali projevovat a propagovat různé formy nezávislého myšlení. Vznikali různé kulturní iniciativy, ovšem pouze pro omezený počet lidí. Prakticky neexistovala spolupráce jednotlivých skupin. Kvůli potřebě podpořit mladé hudebníky z rockové skupiny The Plastic People of the Universe, se kterými byl vedený soudní proces, se však mnoho z těchto lidí (politici Pražského jara a intelektuálové) seskupilo a společně bojovali proti nespravedlivému procesu. Tento se stal přímým podmětem pro vznik Charty 77. Václav Havel později popsal vzniklou situaci slovy:

„Duchovní klima pro vystoupení Charty 77 nepřipravila žádná politická událost, připravil ji soudní proces s mladými hudebníky kolem skupiny The Plastic People. Proces, v němž proti sobě nestáli dvě politické síly nebo koncepce, ale dvojí pojetí života: na jedné straně

*sterilní puritanismus posttotalitního establishmentu, na straně druhé neznámí mladí lidé, kteří nechtěli nic jiného, než žít v pravdě: hrát hudbu, kterou mají rádi, zpívat o tom, čím skutečně žijí, žít svobodně, důstojně a v bratrství. Byli to lidé bez politické minulosti. Tito lidé měli všechny možnosti adaptovat se na daný stav, přijmout život ve lži a žít si v klidu a bezpečí. Rozhodli se však jinak."*¹

Kulturní vývoj již nemohl být zcela zvrácen. Rocková hudba se v českém podzemí uchytila a i přes snahu režimu ji zcela vymýtit, našla si své místo. V Československu vznikla významná alternativní scéna, která si brala vzory jako Velvet Underground, Doors nebo Jimiho Hendrixe.

Samizdat

Jedinou možností jak tvořit, bylo vydávat knihy, časopisy, či fanziny samizdatem. Pojmem samizdat označujeme převážně ilegální občanskou tvorbu či reprodukci v zemích s represivním režimem, která byla způsobena cenzurou a nemožností přístupu k rozmnožovací technice. Pojem samizdat vychází z ruského самиздат, což znamená samo-vydávání. Od ručních opisů až po rozmnožování cyklostylem vznikali v Československu v malých nákladech nejrůznější tiskoviny. Ty se poté šířili přes známé a kamarády, což bylo základem pro možnost vzniku složitých distribučních sítí.

2.2.1 Tresty a rozsudky

Snaha tehdejšího režimu byla všechny neoficiální kulturní aktivity represivně potlačit a v ideálním případě vymýtit. Přesvědčení tehdejších „samizdatových aktivistů" bylo ovšem tak velké, že ani pod reálnou hrozbou vysokých trestů ve své činnosti nepřestávali. U mnoha z nich není výjimkou, že ihned po propuštění z vězení pokračovali v předchozí činnosti, za kterou byli na měsíce i roky odsouzeni. Ačkoliv neměl režim pro svou represii přímou podporu v zákoně, cestu k odsouzení si vždycky našel. Nezřídka byli vydavatelé či podílíci na tvorbě samizdatových knih, časopisů či publikací na místo toho odsouzeni za výtržnictví, držení zbraně, podvracení režimu apod.

Pro ilustraci výše trestů je zde uveden zlomek z odsouzených za podíl na samizdatové produkci:

Redakce časopisu Vokno

Na podzim roku 1981, po rozsáhlých razířích (60 domovních prohlídek, sledování, 200 vyslechnutých svědků) byli hlavní aktéři vydávání undergroundového časopisu Vokno vzati do vazby a po roce vazby si vyslechli rozsudky: Ivan Jirous dostal trest ve výši 3,5 roku, František Stárek 2,5 roku, Michal Hýbek 18 měsíců a Milan Frič 15 měsíců nepodmíněně. Obžalování a odsouzení byli za výtržnictví, držení omamných látek (sáček s kořením nebyl podroben expertíze) a držení střelné zbraně (nepoužívaná vzduchová pistole). Například František Stárek byl zatčen za podobné přečiny ještě v roce 1989 a byl i odsouzen spolu se ženou opět na 2,5 roku. Od prezidenta Husáka dostal později milost.

Obrázek 1: Pochodeň: Článek o zadržení výrobce nelegálních tiskovin

Jiří Gruntorád

Přepisoval a vydával samizdatové knihy známých a zakázaných autorů. Zatčen byl poprvé v roce 1979 po domovní prohlídce, protože byl údajně podezřelý z příprav únosu letadla. Hledali revolver, našli samizdat. Obviněn byl ovšem za držení revolveru a dostal 3 měsíce nepodmíněně. Po druhé jej zatkli přímo v posteli, do té doby vydal asi 30 knih. Jeho trest byl nepodmíněný v době trvání čtyři roky a tři roky dohled. Ihned po propuštění opět v samizdatové činnosti pokračoval. Celkem vydal asi 130 knih.

Rostislav Valušek

Během studia Bohosloví se v Olomouci Rostislav Valušek věnoval tvorbě samizdatu v edici Texty přátel a literárního a výtvarného sborníku Enato. Po roce 1977 se o něj začala zajímat státní bezpečnost. Téměř rok trvaly výslechy a snaha dostat Valouška na svou stranu. Za své aktivity dostal ve vykonstruovaném procesu trest odnětí svobody ve výši 9 měsíců podmíněně s odkladem na dva roky za hanobení republiky.

2.3 Vznik a vývoj undergroundu

Pojem underground pochází z angličtiny a můžeme jej přeložit jako „podzemí“. V českém prostředí pod pojem underground patří převážně okruh vyznavačů rockové hudby, jež byla po roce 1969 pronásledována a zakazována. Symbolem tohoto undergroundu byla skupina The Plastic People of the Universe. Ta vznikla v roce 1968 a navazovala na skupinu The Primitives Group a umělecké sdružení Aktual Milana Knížáka i na undergroundovou literaturu 50. let, a to hlavně na práci Egona Bondyho. V Československu pod pojem underground spadají všechny neoficiální, tedy ilegální kulturní aktivity, i když byly v některých letech (např. mezi roky 1968-1969) totalitním režimem tolerovány. Na počátku 50. let se do ilegality dostala veškerá literární tvorba, která neodpovídala stalinistické linii. Ve výtvarném umění to potom bylo vše, co neodpovídalo „socialistickému realismu“. Úpadková hudba, tedy ta, která neodpovídala požadavkům režimu na srozumitelnost a lidovost, byla zakázána (patří sem zejména rocková hudba, jazz a country). V 70. letech 20. století si začal český underground uvědomovat sám sebe, což mělo za výsledek smíření se se stavem věcí veřejných, což vedlo undergroundové pospolitosti na okraji společnosti a zmírnění

sociální frustrace. Lidé, kteří byli součástí undergroundu, se přestali upínat na potřebu změny a konce režimu, ale brali to jako stálý stav, se kterým je třeba se naučit žít.

Především však pro léta sedmdesátá (...) můžeme undergroundovou pospolitost považovat zřejmě za jedinou skutečně „alternativistickou“, tak jak význam tohoto termínu chápeme dnes, tedy ve smyslu radikálního odhodlání „činit jinak“, ve smyslu nejen radikálního odmítání jakéhokoli kompromisu s „establishmentem“, ale posléze i jakékoli komunikace s ním.²

K vlastnímu uvědomění přispělo hned několik událostí. Jednou z nich byl „První festival druhé kultury“, který se konal v roce 1974. Zde došlo k poznání většiny zúčastněných, že druhá kultura má velmi bohaté kulturní spektrum. Dále to byl i text „Zpráva o třetím českém hudebním obrození“, který napsal v roce 1975 Ivan Jirous a stal se jakýmsi neoficiálním manifestem undergroundu. Jirous v něm vymezil cíle a charakteristiku Československého undergroundu, jakými je vytvoření druhé kultury, jež je nezávislá na společenském vnímání a ocenění oficiálním establishmentem. V letech 1981-1989 je undergroundová jednota policií prakticky rozprášena. Egon Bondy se věnoval především vědecké práci v ústraní, Ivan Jirous byl většinu času ve vězení a skupina Plastic People neměla sebemenší šanci veřejně vystoupit. Vznikaly však nová uskupení undergroundových zástupců nové generace. Jejich členové byli narození převážně v 50. a 60. letech. Mezi tyto skupiny patřil tzv. Kosířský okruh zvaný Humbuk, nebo malostransko-smíchovský, později zvaný Revolver Revue. Z mimopražských sdružení vznikaly okruhy okolo Jiřiny Zemanové (Tábor), Miroslava Jirce (Karlovy Vary), nebo Eduarda Vacka (Teplice). Vztah disentu a undergroundu byl do roku 1976 velmi různorodý. Disidenti většinou underground příliš neuznávali a lehce jej ironizovali a brali jej jako podřadný směr. Ovšem v roce 1976 jej mnoho z nich veřejně podpořilo kvůli procesu s „Plastiky“, který byl jakýmsi veřejným pučem. V roce 1977 zase underground ve velké míře podpořil disidenty četnými podpisy Charty 77. Celkově lze Československý underground pojmout slovy Václava Bendy jako snahu žít podle vlastních zákonů v zemi, jež byla dobyta a přivlastněna nepřítelem.

3 ALTERNATIVNÍ A UNDERGROUDOVÉ TISKOVINY

Kulturní alternativa, jak napovídá její název, se snaží přinést jiný pohled na věc a vzniká v prostředí svázaném režimem a politickou mocí. O alternativě, jako cílené a soustavné opozici vůči totalitnímu proudu můžeme hovořit po první, ale ve větším množství až po druhé světové válce. Ačkoliv to stát tvrdě potlačuje, vznikají různá hnutí, samizdatová vydavatelství a ilegální redakce časopisů. Některá z nich slouží k protestu proti totalitnímu režimu, jiná se pouze zabývají kulturními tématy, jež leží mimo hlavní proud.

3.1 Periodika

Periodická tiskovina vychází opakovaně v pravidelných, nebo nepravidelných intervalech. Mezi její druhy patří deníky (většinou noviny), týdeníky, nebo také občasníky. Obecně je vyšší periodicita známkou větší aktuálnosti, zatímco nižší předpovídá odbornější charakter tiskoviny. Zatímco v roce 1976 byli v Československu pouze tři samizdatová periodika, v roce 1979 jich bylo na našem území již 26 a v roce 1988 dokonce 86. Vzrůstající tendenci v roce 1977 lze jednoznačně přičíst vzniku Charty 77. Kvůli silným policejním represím v letech 1981-1983 a s ní spojené vlně emigrací, dochází v roce 1983 k slabému poklesu. Průměrná doba existence periodika byla tři a půl roku (tzv. Jepicím, periodikům jednoho vydání, je započítán celý rok) a průměrná výše nákladu je sto třicet dva kusů.

V daném období byla nízká periodicita způsobena jednak činností StB a také špatnými technickými podmínkami vydavatelů. Jak se uvolňovali politické poměry, docházelo i k nárůstu nákladů i vyšší periodicitě. Oproti sborníkům či edicím měli periodika výhodu v aktuálnosti jejich obsahu.

Definice ve smyslu zákona:

Československý zákon popisoval periodický tisk následujícím způsobem:

*„Periodický tisk jsou noviny, časopisy a jiné periodické tiskoviny vydávané nejméně dvakrát ročně pod stejným názvem a v úpravě typické pro tento druh tisku.“*³ Další podmínkou ve smyslu tohoto zákona je, že: *„...slouží výhradně úředním, služebním a provozním účelům orgánů, hospodářských a společenských organizací, jakož i vědeckým a kulturním organizacím.“*⁴

3.1.1 Samizdatové časopisy

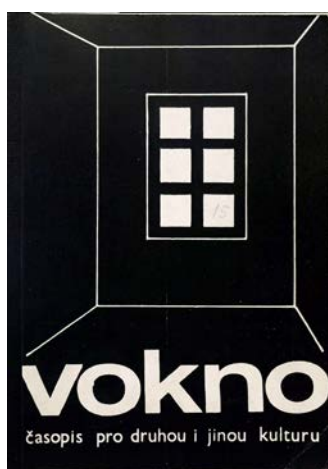
Vokno

Vydavatelem samizdatového časopisu byl František Stárek a jeho přátelé. Vycházel od roku 1979 jako hlavní undergroundový kulturní časopis. Od 7. čísla dostal časopis podtitul „časopis pro druhou i jinou kulturu“. Přispěvateli do tohoto časopisu byli i členové Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Mezi nejznámější členy tohoto sdružení patří jednoznačně Ivan Jirous. Mezi lety 1979 - 1989 vzniklo celkem 14 čísel tohoto periodika.

V prvním čísle tohoto časopisu je v úvodníku výstižně popsán jeho účel, a to prorazit a znemožnit informační blokádu obklopující mladé lidi. Jelikož bylo mnoho potencionálních přispěvatelů, rozhodla redakční rada o tom, že každé vydání časopisu bude mít jedno téma. První číslo bylo věnováno hudbě, další výtvarnému umění, literatuře, akčnímu umění, fotografii a dalším oblastem. Kvůli snaze vyhnout se přesnému splnění zákonných podmínek vzniku periodika autoři nejprve neužívali názvu časopisu na obálce, ale rozdělili ji graficky na šest oken (kvůli plánu šesti výtisků za rok) a postupně je doplňovali o fotografie, z čehož mohl čtenář poznat, o které číslo se jedná. I když k názvu „Vokno“ byla poté dotvořena ideová návaznost, vnikl název z grafické podoby titulní strany. Grafická podoba byla poměrně stálá. Už v prvním čísle se objevovaly fotografie a koláže. Názvy rubrik byli kresleny ručně. Vokno byl první placený samizdatový časopis a prodávat se začal za 20 Kčs. Celkový náklad byl do sta kusů, kvůli životnosti blány na stroji Ormig. Distribuční síť vznikala na základě přátel z undergroundových koncertů.

„Ta síť začala tak, že to první číslo vyšlo někdy v červnu 79. roku a naložili jsme ho do auta, většinu těch čísel, asi 80, a celou dovolenou jsme jeli po Československu. Najeli jsme asi 2000 km.“ A to jsme rozdistribuovali a na každém místě jsme se dohodli o tom, jakým způsobem budeme distribuci provádět, jestli mají třeba v Praze nějakýho kamaráda, kterej si to tam bude vyzvedávat, nebo jestli to máme posílat na nějakou krycí adresu.“ Na jaře roku 1989 bylo Vokno vydáno jako první samizdatový časopis pomocí ofsetového tisku. „To bylo první číslo, který bylo dělaný na počítači; my jsme ho měli z ciziny už od přelomu 88/89. Tehdy se to vyjelo na jehličkový tiskárně a dalo se to jako předloha na ofset s tím, že pochopitelně podle tehdejších zákonů to bylo protizákonný, v podstatě hospodářská kriminalita.“⁵

V roce 1981 proběhlo zatčení hlavních redaktorů s tresty od 18 měsíců do tří a půl let. Poté byl časopis vydáván opět v roce 1985. Pro zájem čtenářů i autorů byla zrušena tematická Vokna a časopis se rozšiřoval co do počtu stran. Kvůli časově náročné přípravě se stávaly aktuální informace v době vydání již zastaralé, proto byli novinky v roce 1987 vyčleněny a vycházeli jako měsíčník o pěti oboustranně „ocyklostylovaných“ stranách pod názvem Voknoviny. V roce 1989 byl za pobuřování opět šéfredaktor odsouzen i s manželkou na dva a půl roku nepodmíněně a dva roky dohled. Trest mu byl později zrušen prezidentem Husákem.

Obrázek 2: Vokno - obálka časopisu

Revolver revue (Jednou nohou)

První číslo časopisu vzniklo v roce 1985 a jeho zaměření bylo na literární tvorbu. Postupem času se časopis rozrostl a dělil se na tři základní části: česká próza a poezie mladších autorů, druhá část byla překladová a třetí politika. První číslo bylo tištěno cyklostylem a mělo linorytem tvořenou obálku. Celkový náklad byl 50 kusů. Cena jednoho čísla byla 25 Kčs. Části časopisu se tiskly na odlišných místech a pak se jednotlivé díly odvezli do tzv. Sběrny. Zde se časopis skládal a sešival při zatemněných oknech.

*„Důležité bylo dodělat prvních, dejme tomu deset kousků. Ty jsme okamžitě rozvezli do bezpečí a pak už z nás spadlo napětí a nálada byla mnohem volnější. Už jsme věděli, že i když tajný přijedou a všechno v baráku zabaví, mají smůlu. Pocit z každého hotového čísla byl bezvadnej. Byla to taková euforie, že se jí snad nemůže nic okolo tištěného a psaného slova v mém životě vyrovnat.“*⁶ Časopis byl vydáván pod názvem „Jednou nohou“ a od

roku 1986 (5. číslo) byl na přední stranu doplněn název Revolver Revue. Obálka číslo sedm (již pod názvem Revolver Revue) byla v roce 1987 poprvé ilegálně vytvořena v tiskárně. „*Začínali jsme sice klasicky s psacím strojem a kopírky, ale velice rychle se přešlo na cyklostyl. Čím dál lepší stroje jsme dostávali z Polska a Maďarska. Jejich cesta k nám byla následující. Ze Západu dodali mašiny do Polska Solidaritě, když se Polákům zdály už zastaralé, tak je poslali Maďarům, nebo jsme je pronesli k nám. Nakonec jsme pro naši práci získali i lidi přímo v tiskárnách.*“⁷

V roce 1988 bylo poprvé použito loga Revolver Revue a to tzv. Kosířské Madony. Jednalo se o fotografii neznámé modelky, focené pro oděvní průmysl určený k exportu a jejím autorem byl Fred Klamer (1936-1994). Tato fotografie byla ukradena na jeho výstavě a poté se dostala do kosířské kuželkárny, kde ji našel hostinský a vystavil na Klamovce (Klamovka byla v 70. a 80 letech neoficiálním centrem undergroundové kultury a disidentu). Odtud se dostala až na obálku časopisu jako jeho logo. Autor fotografie se o jejím osudu dozvěděl až později, ale ani si neúčtoval autorská práva, vzhledem k tomu, že fotografie byla již poškozená a podle jeho názoru se jednalo spíše o objekt.

Obrázek 3: Kosířská Madona

Součástí desátého čísla jsou již ofsetové reprodukcce. Díky bohemistce Johanně Possetové jsou z exilu (Rakousko-Vídeň) propašovány nálepky na propagaci časopisu. Doručeny byly v krabici od sušenek a byly tištěny na reflexním papíře. Bylo na nich napsáno: „*Čtěte Revolver Revue, nezávislý magazín, vychází v Praze*“, které jsou vylepovány ve zdejších veřejných prostorách.“⁸ V roce 1989 byl StB zapálen dům Olgy a Františka Hochmanno-

vých, ve kterém probíhala výroba časopisu Revolver Revue. Krátce na to je zbudována dílna na výrobu samizdatů s konečným nákladem pěti set kusů. Časopis vychází dodnes.

Viktor Kalík

Narodil se v roce 1962, vystudoval Střední průmyslovou školu grafickou v Praze a poté začal pracovat v depozitáři Orientální sbírky národní galerie. V osmdesátých letech se podílel na neoficiálních kulturních aktivitách, například samizdatových časopisech. Patřil k nejmladší generaci protikomunistického hnutí. V roce 1985 se stal spoluzakladatelem časopisu Revolver Revue, pro nějž navrhl i několik prvních obálek, je autorem prvního loga časopisu Respekt a graficky upravil desítky knih. Aktivně se podílel na podpoře nespravedlivě odsouzených a je autorem dnešní grafické podoby Časopisu Revolver Revue.

Obrázek 4: Viktor Kalík, obálky časopisu Jednou nohou

Zaměřuje se hlavně na volnou tvorbu a těžištěm jeho tvorby je převážně Smíchovské předměstí. Pro časopis Revolver Revue vytvořil několik obálek a ilustrací. „Na navenek beznadějně životní perspektivy, dané undergroundovým postavením „mimo“, reaguje Kalík zběsilým životním tempem: účastní se nevázaných bohémských večírků

*a destruktivních happeningů a jeho malby a plastiky z té doby charakterizuje přetlak emocí, posedlost tvorbou a nevyčerpatelný potenciál energie a imaginace."*⁹

Ječmínek

Časopis Ječmínek vznikl v roce 1981 v Olomouci. Jednalo se o strojopisný měsíčník. Záměrem časopisu bylo věnovat se literatuře, ale i kritické publicistice. Celkem vyšlo časopisu do roku 1987 osmnáct čísel v nákladu 20-30 ks. Po čtyřech měsících převážila literární část, pravděpodobně i kvůli bezpečnosti. Titul časopisu byl odkazem na moravskou pověst o králi Ječmínkovi. „*Chtěli jsme, aby byl název trochu legrační, ale zároveň sebeironický, jakýkoli název s intelektuálním podtextem nám nesešel. Legenda o Ječmínkovi je takovým regionálním a méně patetickým ekvivalentem legendy o blanických rytířích, také je v ní obsažen motiv putování, který je znám v příbězích mnoha evropských kultur, namátkou mě teď napadají například rytíři z Giewontu. V názvu měla být zároveň vyjádřena i jistá regionalita periodika.*“¹⁰ Většina grafických projektů je od Martina Buriana, který později emigroval do Rakouska, kde se dále věnuje výtvarnému umění. Fotografie dodávali časopisu Ječmínek Eva Ticháková a Miroslav Urban. Časopis přestal vycházet v roce 1987, kdy se rozšiřovala tzv. šedá zóna a časopis s nákladem 20-30 kusů postrádal smysl.

Obrázek 5: Obálka časopisu Ječmínek

3.1.2 Fanziny

Pojem fanzin označuje dvě oblasti tvorby a vznikl z „Fan + magazine“. Jednak tzv. fanouškovský časopis, který vydávaly od počátku osmdesátých let v Československu sci-fi kluby, a to v různé frekvenci a nákladu. Způsob rozmnožování se lišil, některé kluby je opakovaně opisovaly na psacím stroji, jiné množily přes průklepový papír, cyklostyl až po malooffset. Mezi tzv. sci-fi fanziny patří například: Ufík, Villoidus, VF, Salamandr, STIMM, Andromeda a další. Druhou oblastí jsou subkulturní periodika, které se zabývají alternativní kulturou, především Hardcore scénou. Fanziny připravovala skupina nadšenců, kteří nemají ekonomické cíle a většinou potřebné zázemí. Díky tomu mají fanziny prostší formu výroby i distribuci. Před rokem 1989 zde bylo velké množství fanouškovských sdružení, které se tvořili okolo kulturních domů, knihoven, či vznikaly samostatné kluby. Jednou z podmínek fanzinu byla bezplatnost periodika, proto se většinou distribuovalo pouze za cenu poštovního. K výrobě fanzinů potřeboval výrobce, většinou autor, psací stroj, lepidlo, nůžky a známého s přístupem ke kopírce.

Sci-fi

Jednalo se o první periodicky vycházející Fanzin. Od druhého ročníku byl název zkrácen na SF a říkalo se mu taktéž Villoidus. Byl vydáván cyklostylem v nákladu 150 - 350 výtisků. Začal vycházet jako příloha k časopisu Matematicko-fyzikální fakulty UK v Praze. Kvůli snaze vyhnout se trestům za využití anglického názvu na obálce, používali jej jako domnělou zkratku ze sousloví Fantastický zpravodaj a informátor. SF byl taktéž prvním fanzinem, který vznikl jako náhrada za neexistující profesionální časopis. Z obsahové strany dosáhl fanzin dobré úrovně, především díky stabilní a kvalitní základně autorů, ale z estetické strany byla úroveň nízká a to hlavně kvůli špatnému tisku a malému nákladu, který nepokryl ani členskou základnu SF.

Oslí Uši

Tento samizdatový fanzin byl jedním z prvních čistě hudebních a zabýval se punkovou a hardrockovou scénou. Vydavatelem byl Rostislav „Osel“ Bezděk z Lipníka nad Bečvou. Tento fanzin měl pouze tři čísla, ovšem vynikal kvalitní grafikou i obsahem o zahraniční hudební scéně.

Obrázek 6: Obálka časopisu Oslí uši

3.1.3 Noviny

Noviny jsou pravidelně vycházející periodikum, které přináší čtenáři aktuální informace nejčastěji jako deník, nebo nejméně týdeník, co nejširší mase čtenářů. Typický pro noviny je velký formát a sklad namísto vazby. Kvůli aktuálnosti informací vycházeli dříve i ranní, polední a večerní noviny. Jednotlivé tituly se od sebe na první pohled oddělují grafickou podobou a záhlavím. Na hlavní straně bývají úvodník, nejdůležitější zprávy a přehled článků uvnitř. Kvůli jejich úloze dozoru a kritického pohledu na politiku se jim někdy říkalo „hlídači psi demokracie.“ Počátky počítačové sazby nalezneme v Československu v roce 1985 (v samizdatu až okolo roku 1989).

Lidové noviny

První číslo Lidových novin vzniklo ji v roce 1893. Jejich vznik umožnilo spojení olomouckého časopisu Pozor a Moravských listů. Kvůli zákazu vycházení novin, které za války sloužily okupantům (noviny byly za okupace majetkem ministra Jaroslava Stránského), byly tyto noviny zrušeny. Dva roky před sametovou revolucí měli Václav Havel a Ladislav Lis potřebu vydávat časopis. Cílem časopisu mělo být prolomení okruhu chartistů a také dostat se do širší veřejnosti. Jiří Ruml tedy dostal nápad obnovit Lidové noviny.

„S myšlenkou vydávat disidentské noviny, přesněji obnovit Lidové noviny, přišel před dvaceti lety Jiří Ruml. Přesněji řečeno bylo to ještě o něco dříve, na jaře roku 1987, na narozeninovém večírku Jiřího Dienstbiera. V atmosféře disidentského mejdanu Ruml přítomným popisoval, že by LN měly být, na rozdíl od ostatních samizdatů, jak se tehdy říkalo nezávislým periodikům z prostředí Charty 77, graficky zalomené jako skutečné noviny, s fotografiemi, a hlavně s aktuálními články novinového charakteru. (...) V průběhu večera pak Lád'a Lis ještě vymyslel, že takto koncipované noviny by mohly tehdejší komunistický cenzurní Úřad pro tisk a informace požádat o registraci, a prolomit tak další disidentské tabu. (...) Pár týdnů před avizovaným startem se tak Lidovky ocitly bez jakéhokoliv technického zázemí. Nezbylo než improvizovat. Honza Ruml sehnal xerox, teprve později LN dostaly ze zahraničí vlastní stroj. (...) LN se psaly na psacím stroji (později jsme měli i elektrický) a přepisování textů do úzkých novinových sloupců byla dlouhá a únavná práce. Přepsané texty jsme s Honzou Dobrovským společně vozili k malíři Aleši Ogounovi, který z nich ve svém smíchovském ateliéru vyráběl pomocí nůžek a lepidla tzv. špígly. Za pomoci Gábiny Pazderkové jsme pak v ateliérech Kresleného filmu ČST upravovali fotky, aby byly použitelné na xeroxu. Hotové makety se ještě zmenšovaly v poměru 2:1 na velikost A4 a na nich samizdatové LN od ledna 1988 začaly vycházet.“¹¹

Obrázek 7: Titulní strana Lidových novin

Vycházeli tehdy jako měsíčník. První obnovené číslo v září roku 1987 dopadlo špatně úpravou i obsahem. Až první lednové číslo v roce 1988 vytvořilo standard pro ostatní. Vždy po uzavěrci každého čísla vyvíjela StB aktivní činnost po vydání Lidových novin. Proto po schválení obsahu věděli pouze tři lidé, kde se bude číslo tisknout a sázet. Celkem bylo takto vyrobeno 350 kusů měsíčně. Díky lidem bylo z tohoto nákladu dále rozmnoženo asi 10 tisíc kopií a přepisů. V září 1989 zatkla šéfredaktora i s jeho zástupcem StB a umístila je do ruzyňské věznice. Noviny již ale fungovaly samostatně a informovaly o před- i polistopadových událostech. V lednu roku 1990 byly vydány již v půl milionovém nákladu. S posledním samizdatovým číslem Lidových novin se rozloučil Václav Havel takto: „*Sbohem samizdatové Lidové noviny, sbohem konspirace, sbohem výslechy! Vítej tiskárno, vítejte noví čtenáři, vítej svobodo!*“¹²

3.2 Samizdatové knižní edice

Autoři, kteří neprošli přísnou cenzurou, měli několik možností, jak dostat svá díla do oběhu. První možností bylo, že si texty sami množili ať už opisem, nebo přes průklepový papír na psacím stroji. Pomocí uhlového papíru bylo možné získat 10-12 kopií. Další, nejčastěji využívanou praktikou, bylo svěřit svůj rukopis některé ze samizdatových edic, jako například Edice Petlice, nebo Edice Expedice manželů Havlových a další. Ti potom dílo množili opět na psacích strojích pomocí průklepových papírů. Poté dílo šířili přes své známé a kamarády. Komunistický režim se proti nim snažil bojovat a to tím, že kontroloval majitele psacích strojů a poté cyklostylů a kopírek. Poslední možností bylo pokusit se rukopis propašovat přes hranice a vydat jej pomocí některého z exilových nakladatelství. Hlavními oblastmi, kterým se věnovala samizdatová literatura byly politické texty, ale i krásná literatura. Do krásné literatury, která vycházel samizdatem se řadí poezie, básnické sbírky, povídky, beletrie a románová díla. Lidé, kteří se pohybovali v prostředí samizdatu byli režimem perzekuováni. Jednalo se o autory, výrobce i distributory.

Edice Petlice

Edice byla založena v 1972 v Praze Ludvíkem Vaculíkem. Je jednou z největších a nejstarších edic u nás. Vydala přes 390 knižních titulů. Na začátku sloužila k vydávání děl autorů,

kteří ještě v šedesátých letech vydávali své knihy oficiálně, ale po roce 1969 již nemohli publikovat. Z počátku vše vzniklo z potřeby Ivana Klímy opsat rukopis Malomocných. Kvůli snížení ceny si nechal udělat více kopií a prodal je zájemcům. Zájemců bylo nakonec více než knih a p. Vaculík, autor knihy Morčata, si po vzoru Klímy taktéž rozmnožil strojopisem tuto knihu. Z počátku byla vázaná kancelářsky, ale postupem času již knižně, až z toho vznikla edice V.z.d.o.r. (Akronym: Výslovný zákaz dalšího opisování rukopisu). Později přišel název Petlice. Celá edice byla neziskově orientována a úhrada probíhala pouze za náklady za režii. *Pro edici byly charakteristické podpisy autorů na titulním listě a na jeho rubu vročení a copyrightová formulka - nejznámější "Výslovný zákaz opisování rukopisu" patřila Zdeně Ertelové.*“¹³ Rozmnožování knih probíhalo strojopisem, jehož nejčastější formát byl A5. Knihy byly také ve formátu A4 a nebo tzv. Kvart:

*„ Je to označení pro formát vzniklý zkrácením listu A4 na čtverec: formát takto označený má obvykle rozměr 210 mm x 200-210 mm.“*¹⁴

Mezi nejznámější tituly patří:

Vaculík, Ludvík - Morčata (1970)

Klíma, Ivan - Malomocní (1972)

Seifert, Jaroslav - Morový sloup (1971)

Hrabal, Bohumil - Postřižiny (1970)

Hrabal, Bohumil- Obsluhoval jsem anglického krále (1971)

Havel, Václav - Audience: jednoaktová hra (1975)

Ruml, Jiří - Daň z blbosti (1983)

Pecka, Karel - Malostranské humoresky I-II (1985)

Jirous, Ivan - Magorovi labutí písně (1986)

Edice Expedice

Zakladatelem a duchovním otcem Expedice byl Václav Havel. Vznikla v roce 1975 a neměla vymezený literární okruh. Výběr strojopisně přepisovaných knih byl dán vkusem Václava Havla a jeho kolegů. Celkem vydala edice okolo 300 svazků.

Hlavní rozdílem oproti edici Petlice bylo, že zatím co ta sloužila jako „reprodukční dílna“ pro zakázané autory a ti potom všechny výtisky podepisovali, a brali tak na sebe zodpovědnost za jejich vznik, Václav Havel osobně podepisoval každý exemplář, který v edici vyšel, a bral tedy na sebe veškerou odpovědnost s tímto spojenou. Doslova je to zřejmé v tiráži knih, ve které je psáno: „*Pro sebe a své přátele opsal Václav Havel.*“

Česká expedice

Zakladatelem pražské samizdatové edice byl v roce 1979 Jaromír Hořec (básník a publicista). Obdobně jako u Expedice manželů Havlových bylo motivem pro název edice stejnojmenné nakladatelství Matěje Kraméria, které působilo od konce 19. do půlky 19. století. Vydavatelskou práci označoval Hořec pouze jako strojové opisy, nebo strojopisné řady, nikoliv však samizdat.

K publikacím byl doplněn s velkým uvážením obrazový doprovod, jako například originální kresby, grafické listy, linoryty nebo vhodné reprodukce. Častými spolupracovníky na grafické podobě a obrazovém doprovodu byli František Dvořák, Jiří a Miroslav Klomínek. Oproti jiným řadám obsahovali knihy jednotnou tiráž s názvem edice, tiráže a další podrobné informace.

Obrázek 8: Ukázka samizdatové knihy Na hrotu Plamene

V zájmu ochrany autorů se na zadní straně vyskytovala věta o zákazu kopírování a šíření. Formát byl obvykle čtverec 210x210 mm, nebo A5. Specifickým symbolem se stala grafická značka na hřbetě většinou plátěné vazby publikace.

Celkem vyšlo v samizdatové edici přes 100 publikací a dalších 80 v porevolučním období.

Mimo jiné v edici vyšli tyto knihy:

Jan Zahradníček - Znamení moci (1979)

Zdeňka Kalisty - Tvář baroka (I. 1980, II. 1982)

Jan Hanč - Události I a II (1979; 1987)

Jaromír Hořec - Básník svobody a lidskosti (1985)

František Kautman - Viktor Dyk – tragika českého nacionalismu (1989)

3.3 Plakáty

Vylepování neoficiálních plakátů bylo zakázané a přísně trestané. Proto velkou produkci můžeme zaznamenat až v období těsně před sametovou revolucí. Nejprve byly plakáty malovány ručně, ale jak se začaly uvolňovat poměry, přes známé bylo již možné tisknout jen na malých ofsetových strojích, nebo v sítotiskových dílnách uměleckých škol. Jedním z centrem odporu byl i Mánes, v jehož přední části vznikla improvizovaná dílna, kde se tiskly, navrhovaly a přepisovaly různé plakáty či letáky. Z Mánesa se stalo distribuční centrum těchto tiskovin. Plakáty měli nejrůznější podobu, od typografických hesel, přes grafické, až po fotografické obrazové plakáty plné trikolor, hesel a emotivních ikon. Část z těchto plakátů ironizovala stávající politickou situaci, ta druhá zase ukazovala nový směr. Všechny tyto plakáty byly ovšem autorským dílem, které vznikalo v omezených podmínkách, avšak s velkou radostí a chutí k práci.

3.4 Exilová tvorba

Po roce 1968 se rozrostly řady exilových nakladatelství a to hlavně z důvodu masivní emigrace sto až stopadesáti tisíc Čechů a Slováků do zahraničí po sovětské invazi. Mezi nimi bylo i mnoho spisovatelů, překladatelů a dalších lidí z intelektuálních vrstev, zvyklých na bohatý kulturní a umělecký život. Důležitý byl fakt, že tito lidé chtěli i v zahraničí kupovat české knihy. Navíc po roce 1968 byl již západ nakloněn informacím ze zemí socialistického bloku. I přes překážky dané režimem vzniklo již od začátku úzké pouto mezi zakázanými českými autory a exilovými nakladateli. Časem se tyto vazby stávaly stále silnějšími. Většina exilových nakladatelství vznikala v obýváku z čistého nadšení tvůrců. Díky poměrně levné výrobě a dostupným technologiím bylo možné obstojně fungovat, ale podmínkou bylo, že majitelé nakladatelství a redaktoři pracovali zcela zdarma a bez vidiny

zisku. Česká exilová nakladatelství rozesílala své výtisky pomocí pošty do všech exotických koutů světa. Ve větších nakladatelstvích byl průměrný náklad mezi jedním a dvěma tisíci výtisků. Mnohé publikace jako rozsáhlé cykly nebo básnické sbírky museli být dotovány z prodeje bestsellerů.

Mezi nejvýznamnější Československá exilová nakladatelství patří:

'68 Publishers

Nakladatelství založili manželé Škvorečtí začátkem roku 1971. Motivem bylo vydání titulu Tankový prapor, jež napsal právě Josef Škvorecký. Nápad vybudovat v Kanadském Torontu nakladatelství doslova z ničeho dostala Škvoreckého žena, Zdena Škvorecká.

„Ukázal jsem dopis ženě a řekl jí, že dr. Lexovi rukopis pošlu. V noci mě žena vzbudila. „Co je?“ „Vydáme to sami.“ „Co?“ „Tankovej prapor.“ „Neblbni,“ řekl jsem a opět jsem usnul. Ale jí to vrtalo hlavou. V průběhu několika horečných dnů, s angličtinou, jež byla tehdy ve stádiu Aj goink bai sigaret, zjistila možnosti, tiskárnu, poštovní předpisy, celní omezení a opakovala: „Vydáme to sami! Založíme nakladatelství!“ „Kde na to vezmem?“ zděsil jsem se. Prohlásila, že do toho vrazíme úspory, ona napíše známým, aby posílali adresy, a já kamarádům, aby dodali rukopisy. Ukecala mě.“¹⁵

Jak vypověděl Josef Škvorecký, rentabilita jednotlivých knih se lišila. U některých bylo dokonce nezbytné prodat až 1200 výtisků, aby se zaplatily přímé (vazba, sazba, tisk) i nepřímé (provoz nakladatelství) náklady. Nakladatelství '68 Publishers za svou činnost vydalo celkem 227 knižních titulů převážně samizdatových a exilových Československých autorů, a patří tím k největším českým exilovým nakladatelstvím na světě. Činnost byla ukončena v roce 1993.

Příklad titulů vydaných v nakladatelství '68 Publishers

Josef Škvorecký, Tankový prapor, 1971, 1972, 1973, 1976, 1980

Arnošt Lustig, Miláček, 1973

Ivan Klíma, Milostné léto, 1979

Karel Kryl, Slovíčka, 1980

Egon Bondy, Invalidní sourozenci, 1981

Božena Němcová, Babička, 1982

Václav Havel, Dopisy Olze, 1985

Bohumil Hrabal, Svatby v domě, 1987

K neznámějším exilově vydávaným periodikům patří:

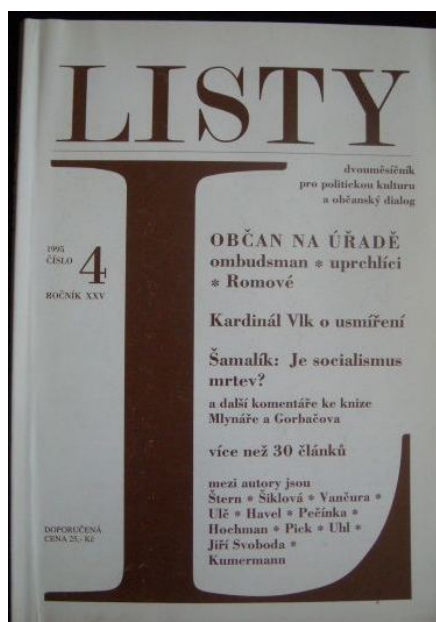
Listy

Jiří Pelikán založil Listy v roce 1971 v římském exilu, který byl v rámci komunistické čistky v roce 1968 odvolán z role ředitele Československé televize. Rok poté požádal v Itálii o azyl. Časopis měl podtitul: Československá socialistická opozice. Po roce 1989 byla redakce přestěhována do Prahy. Na tvorbě časopisu se podílel okruh autorů v exilu, ale i spolupracovníci z Československa, ti ovšem anonymně. Sám Jiří Pelikán byl až do své smrti šéfredaktorem a aktivním přispěvovatelem Listů. Celkem v Římě vyšlo devatenáct ročníků.

„Dnes to zní jako nic, ale – jak už jsem jednou napsal v Listech při příležitosti sedmdesátých pátých narozenin Jiřího Pelikána – vydávání knížek a časopisů v českém a slovenském jazyce v exilu, na koleně, v cizím kulturním prostředí, bez možnosti přímého styku s autorským a čtenářským zázemím, pod hrozbou zvýšeného rizika omylů a neustále na pokraji finančního krachu, vyžadovalo odvahu, osobní oběti, nezměrnou výdrž...“¹⁶

Časopis již od samého začátku dosahoval rozsahu mezi 200 a 300 stranami. Mnoho aktivních autorů z Československa působilo pod pseudonymy nebo značkou. Často byla u textu otištěna poznámka „uveřejněno bez vědomí autora“, i když o tom autor věděl, sloužilo to k jeho ochraně. Mezi nejaktivnější přispěvovatele patří: A. J. Liehm, Zdenek Hejzlar, Josef Škvorecký, Ludvík Vaculík, Eva Kantůrková, Pavel Kohout, Milan Šimečka, Václav Havel a vydavatel Listů Jiří Pelikán.

Po obsahové straně se Listy věnovaly boji proti okupaci Československého státu, normalizaci i cenzuře. Hlavní přínos byl „...v soustavném kritickém odhalování činů „normalizačního“ režimu, k němuž významně přispívala jednak dokonalá znalost poměrů a jednak úzké spojení s domovem, kde se redakce mohla opírat o zasvěcené autorské zázemí.“¹⁷

Obrázek 9: Ukázka přebalu Časopisu Listy

4 FORMÁLNÍ PODOBA A ZPRACOVÁNÍ TISKOVIN

Nejužívanějším nástrojem pro výrobu samizdatu byl jednoznačně psací stroj. Lidé pomocí něj nejprve tvořili pouhé opisy již vzniklých děl a nebo jimi psali rukopisy zakázaných autorů. Hlavní motivací byla funkční potřeba tiskovin, tedy aby si mohl daný rukopis nebo periodikum přečíst co nejširší okruh čtenářů. Technické možnosti samizdatové produkce byly kvůli ilegalitě velmi omezené a odpovídá tomu i jejich podoba. Znatelný rozdíl představují exilová nakladatelství, protože jejich autoři měli k dispozici veškerou techniku (například ofsetový tisk).

4.1 Grafická úprava

Ze zkoumaných alternativních a undergroundových tiskovin je zcela jasné, že jejich vizuální podobu ovlivňovaly z velké části dostupné technologie. Veškerá sazba se omezovala na abecedu psacího stroje. Nežádka nalezneme ve vydaných časopisech či knihách přeškrtná slova, protože písař udělal v textu chybu. Zajímavostí je, že například v samizdatových periodikách prakticky neexistovala grafická úprava vnitřních stran. Text byl psán na stroji na levý praporek a občas se vyskytovala na stránkách paginace. U periodik tedy byla graficky upravena pouze obálka a pokud se vyskytovala, tak i inzerce. Nejedná se zde samozřejmě o komerční inzerci, ale většinou o podporu jiného samizdatového periodika nebo edice. U některých periodik byly nadpisy dělány buď ručně (kresba, linoryt, dřevořez), nebo například pomocí propisotu. Takto vzniklé originály tiskovin byly poté rozmnožovány neoficiální cestou a to nejčastěji pomocí cyklostylu nebo xeroxu.

V roce 1981 byla vydána kniha od Miroslava Hladkého s názvem *Základy grafické úpravy periodik*. Dobře vystihuje, k čemu tehdy měl sloužit grafický obor: „*V zásadě stranickosti je jasně vyjádřen požadavek, aby i grafická úprava novin sloužila, s plným využitím všech svých vyjadřovacích možností, politice komunistické strany. Znamená to, že stranicky vytvářená úprava musí na čtenáře vhodně výchovně působit: zdůrazňovat v liště ty materiály, v nichž se nejmarkantněji promítají tři základní funkce tisku nového typu: funkce kolektivního organizátora, agitátora a propagandisty. List, jenž se jasně a jednoznačně hlásí k prezentovaným hodnotám, musí pro ně zvolit i jasnou, jednoznačnou grafickou úpravu, která neponechává nikoho ze čtenářů na pochybách o tom, jaký postoj zaujímá redakce k prezentovanému sdělení.*“¹⁸

4.2 Techniky

Cyklostyl

Vycházel z Mimeografu a sloužil k rozmnožování tiskovin. Základ tohoto přístroje vynalezl Thomas Alva Edison. Vzhledem k nedostatku času jej prodal Albertu Dickovi, který z něj vytvořil první Mimeograf. Mezitím vytvořil David Gestetner první skutečně rozmnožovací přístroj a přejmenoval jej na cyklostyl. O sedm let později k němu přidal i blánu pro psací stroj. Principem tisku je propuštění barvy blánou. Blána obsahovala tři rozdílné listy. Horní měla na jedné straně vrstvu fialové barvy, spodní vrstvou byl tvrdý papír a mezi nimi byl umístěn kopírovací papír na jedno použití. Na tuto blánu se poté psalo na psacím stroji, ovšem bez umístění barvicí pásky. Jednotlivá písmena se poté obtiskla na spodní křídový papír. Poté byl papír s barvou vložen na válec líhového rozmnožovacího stroje. Na otáčející se buben byl nanášen pomocí filcového pásu denaturovaný líh. Ten navlhčoval barvu na křídovém papíře a přenášel ji na klasický papír. Stroje byly nejprve vybaveny klikou pro otáčení válce, ale později (od 60. let 20. století) již obsahovali elektromotor. Barva tisku byla většinou černá.

Obrázek 10: Práce s cyklostylem

Ormig

U tohoto stroje se psalo na kvalitní křídový papír, pod který bylo nutné položit barvou nasycenou blánu. Na rubu křídového papíru se poté otiskl zrcadlový otisk textu. Papír poté tvořil tiskovou matici, kterou bylo potřeba upnout do rozmnožovacího stroje. Roztokem lihu bylo poté dehtové barvivo uvolněno a přenášelo se na čistý papír. Kvalita tisku byla nízká, tisk měl fialovou barvu a dalo se na jednu blánu pořídit několik desítek kopií. Tisky měly výdrž zhruba jeden rok, poté barva výrazně vybledla.

Propisot

Technika užití propisotu je přenos předtištěných písmen z tenké plastové blány na papír suchou cestou. Písmena se přenášela přiložením propisotu na papír a následně se tužkou překreslila přes fólii. Propisot byl k dostání v papírnických a nebo prodejnách s propagačními materiály režimu. Na jedné fólii bylo předtištěno mnoho písmen různých velikostí (cca od 5 do 36 bodů). Nejčastějším fontem byl Gill Sans. Propisotem se vytvářely různé nápisy do časopisů, nebo třeba titulní strany knih. Cena jednoho propisotu byla před rokem 1989 asi 15 korun.

4.3 Autorské právo

Autorský zákon¹⁹ chrání tvůrce autorského díla, kterým může být v podstatě cokoliv od fotografie po zaznamenanou myšlenku, před zneužitím třetími stranami. Ke každému způsobu užití díla (reprodukce, vystavování, prodej a další) je bezpodmínečně nutný souhlas autora, popř. vykonavatele autorského práva k dílu. Tento souhlas je vydán formou licence obvykle smlouvou.

V sobě samizdatové produkce ovšem nebylo vždy autorské ctěno ve smyslu zákona a to z několika důvodů. Tím hlavním je fakt, že nebylo prakticky v lidských silách se v době totalitního režimu spojit s autorem díla (například v jednom záměrně nejmenovaném periodiku vycházely otištěny ilustrace polského umělce). Dalším důvodem byla neznalost autora. Běžně se využívalo v samizdatu koláží či fotografických montáží z jiných časopisů, reklam či letáků a tvůrcům nebylo známo, kdo je držitelem autorských práv daného díla (příkladem může být logo časopisu Revolver Revue, kde byl autor fotografie, jež se stala logem časopisu, objeven až po několika letech).

Poslední motivací autorů bylo rozmnožení díla (například knihy) kvůli jejímu zpřístupnění širší veřejnosti tzv. samizdatem. Jelikož byla v daném období silná cenzura, nebylo možné si dílo koupit legální cestou, a tak byl autorský zákon porušován z nutnosti a hlavně z velké většiny bez nároku na odměnu za reproduované dílo.

5 ZÁVĚR

Cílem mé bakalářské práce bylo zmapování oblasti alternativní a undergroundové produkce tiskovin v letech 1979-1989 s ohledem na jejich vizuální podobu a výrobní postupy. Vzhledem k tomu, že se jedná o rozsáhlou oblast, snažil jsem se, se v práci zabývat hlavními zástupci a pojmout toto téma komplexně, včetně politicko-kulturního hlediska, aby bylo možné dostat se blíže k pochopení tohoto období a tvůrčího procesu.

Nejnáročnější fází bylo zajištění dostatečného množství informací, jelikož je nosným tématem samizdatová produkce a ta čítá často pouze jednotky kusů vybraných tiskovin, které byly distribuovány tzv. „z ruky do ruky“ a tomu odpovídá jejich současný stav.

Zajímavým přínosem je podle mého názoru celkové pochopení motivace autorů. Pro mnohé dnešní autory je představa grafické práce bez použití moderních technologií, bez nároku na honorář a pod výhružkou několikaletých trestů jen těžko pochopitelným činem. Ovšem když si uvědomíme, že pomocí této práce přispívali k rozpadu okupační vlády a postupnými kroky rozvraceli systém zevnitř, dávali tak najevo svůj nesouhlas, na místo smíření se s daným stavem.

Pro mne je předrevoluční období důležitou etapou české historie a propojení s grafickým projevem v tvorbě tiskovin rozšířením znalostí, které jsem se dále snažil uplatnit v praktické části.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

6 SAMIZDATOVÁ PUBLIKACE

V praktické části jsem se zaměřil na tvorbu publikace, která rozšiřuje teoretickou část o rozhovory a zajímavá témata z oblasti grafického projevu. Stěžejním bodem práce je samotný proces výroby samizdatu. Na základě znalostí a informací získaných z teoretické části jsem vytvořil publikaci, která je tvořena za použití technologií dostupných pro tvůrce samizdatu v předrevolučním období. Počítačová sazba je nahrazena psacím strojem včetně chyb a nepřesností s tím spojených. Nadpisy jsou tvořeny ručně a pomocí nůžek, lepidla a xeroxu dodaných do jednotlivých kapitol. Publikace je doplněna o fotografie, které byly přidány na jednotlivé strany opět ruční výrobou. Barevnost je omezena na striktně černobílou, jelikož podstatná většina samizdatových tisků neměla jiné východisko. Celková podoba je volně inspirována samizdatovým časopisem *Revolver Revue* a to konkrétně jeho prvními vydáními. Stejně tak obsah je utvářen z širokého spektra podkladů, aby vznikla rozmanitá publikace, ve které je použito co možná nejvíce charakteristických prvků pro daný typ tiskoviny.

6.1 Obsah publikace

6.1.1 Koncept

Jako název publikace jsem zvolil „Duše samizdatu“. Snažím se tímto vystihnout jak obsah, tak formu samizdatu, ke kterému se odkazují. „Duše“ je hlavním motivačním faktorem všech tvůrců tiskovin, o kterých je tato bakalářská práce. Pod hrozbou trestů, s omezenými finančními i technickými možnostmi tito lidé tvořili, často anonymně, v zájmu obecného intelektuálního a kulturního prospěchu, bez nároku na odměnu. Lze bez nadsázky hovořit o hrdinech, jež projevíli nesmírnou odvahu, charakter a výdrž, kterou bychom dnes jen těžko hledali. Formální podobu nejlépe přibližují samizdatová periodika vydávaná okolo roku 1985.

6.1.2 Vnitřní členění

Samotným obsahem jsou různá témata ze zkoumané oblasti. Jsou zde uvedeny rozhovory s aktuálními osobnostmi, které měly tvůrčí přesah do období před sametovou revolucí, zajímavosti z oblasti technické, básně sesbírané v undergroundovém prostředí, ale i článek o knihovně mapující veškerou samizdatovou produkci. Nechybí ani inzerce na jak jinak, než kulturní projekt. Vše je koncipováno tak, aby obsah odpovídal celkovému zaměření

publikace se snahou čtenáře zaujmout a přimět k pocitu, že si čte něco zajímavého, nikoliv jen praktickou přílohu k bakalářské práci.

6.2 Grafická úprava

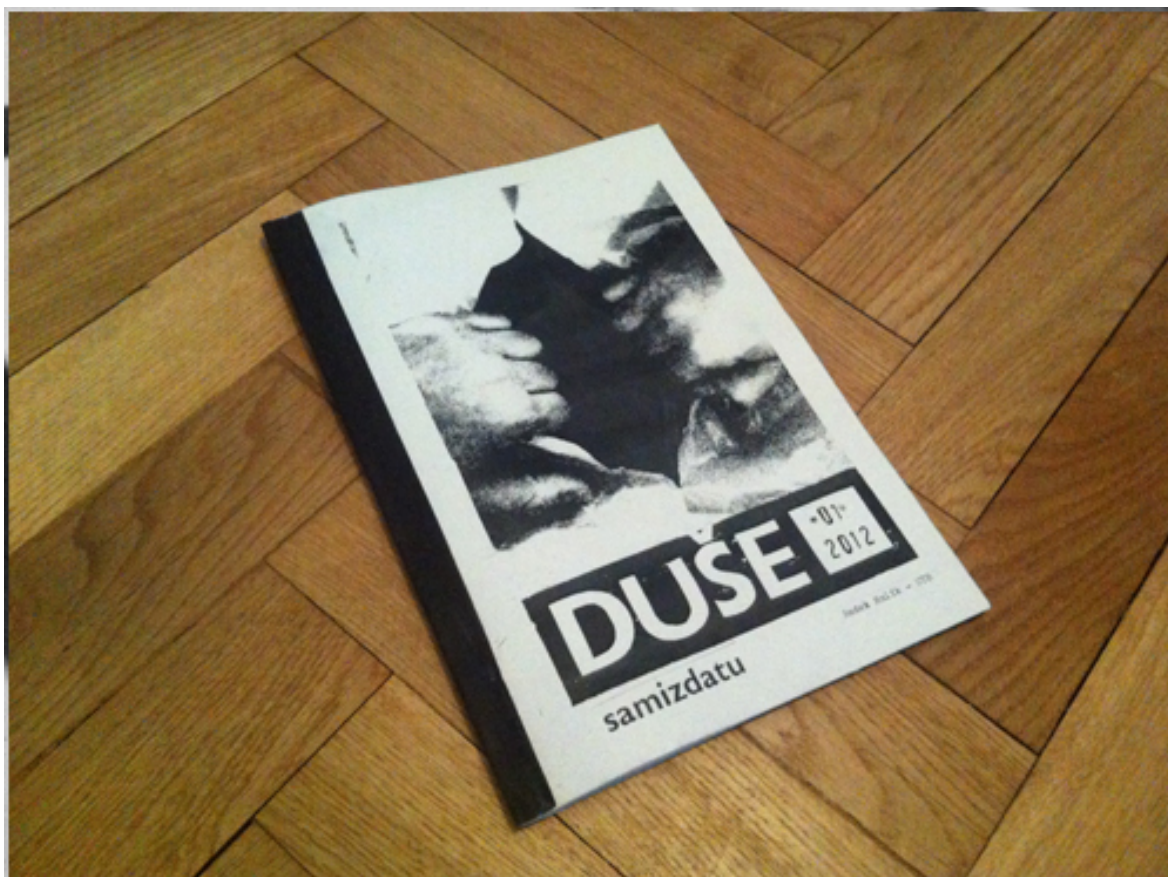
Jediným způsobem, jak dosáhnout požadovaného efektu pro samotnou graficko-výrobní práci, je metoda „pokusu a omylu“. Ačkoliv jsem při tvorbě teoretické části bakalářské práce dostal patričnou informační výbavu, při samotné výrobě jsem zjistil, že spousta mých nově nabytých znalostí postrádá praktické využití a to hned ze dvou důvodů. První překážkou ve výrobě je paradoxně technický pokrok. Dnes již není běžné, že má každý umělec doma fotografickou komoru, k cyklostylu se nedostaneme ani přes sebelepší známosti a z původního propisotu vzniklo něco na způsob omalovánek. Sehnat klasickou abecedu Gill Sans se mi i přes vynaložené úsilí nepodařilo. Druhým důvodem je praktická zkušenost. Ačkoliv jsem si každou práci předem skicoval, nepoužíval jsem virtuální, počítačem vytvořené textury, ale všechny jsem fotil v terénu, s linorytem a dvoubarevným soutiskem jsem měl viditelné obtíže. Snad mi bude prominuta i poněkud rozpačitá sazba, ale s psacím strojem se moje generace rozloučila ještě před nástupem do školy a i přes veškerou snahu je možné nalézt v tiskovině četné překlepy. Nakonec se mi nejlépe osvědčila technika zvaná „vystříhni a nalep“, doplněná o ruční přípravu nadpisů, kresbu ilustrací a následný xerox matrice do výsledné podoby.

Srovnání prvního a finálního tisku

6.2.1 Obálka

Samotná výroba obálky vznikala nejdříve formou několika skic, ze kterých vyvstala předloha k finální podobě. Jako symbol duše jsem chtěl zvolit fotografii, na níž by ruce odhalovaly skrze membránu pohled do neznáma. Je to moje metaforické pojetí minulého režimu, který lidem nasazoval klapky přes oči, aby neviděli, že za tím vším jsou místa netušených možností. Tyto ruce tuto nepropustnou vrstvu trhají.

Obálka publikace

Jelikož jsem potřeboval na fotografii obě ruce a v jedné jsem držel fotoaparát, udělal jsem dva snímky rukou, jak tahají za membránu (k tomuto účelu posloužila igelitová taška) a snímky rozstříhl, oba přilepil na papír A4 a přes kopírku zvětšil na cílený rozměr.

Původní fotografie

Výsledná koláž

Následovala příprava hlavní typografie. Po vzoru již zmíněných periodik jsem zvolil typografii Gill Sans, kterou jsem si překreslil na arch papíru s fotografií a vystříhl si všechna písmena.

Vystřižená písmena titulu

Nyní bylo potřeba připravit podklad. Jelikož jsem zamýšlel mít písmena v inverzní barevnosti, bylo nutné na připravený arch vytvořit černý obdélník (původní byla linoryt, avšak výsledný efekt byl i na samizdat hrozně kvality). Aby byla podoba co nejpřesnější, oblepil jsem si tvar izolepou po celém obvodu a za pomoci štětce a tuše jsem rámeček vybarvil. Ihned poté jsem izolepu i s přesahem odstranil a zůstal požadovaný podklad.

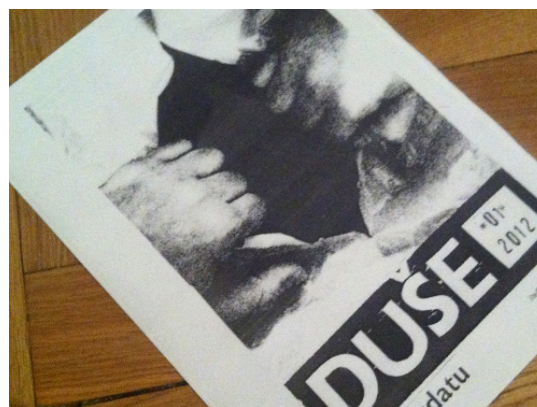

Tvorba podkladu

Následovalo nalepení připravené typografie. Do rámečku jsem pomocí číselného razítka a tuše obtiskl číslo a rok výroby, na psacím stroji napsal autora publikace a zkompletovanou matici okopíroval na papír, charakterem i zbarvením co nejvíce autentický.

Tvorba titulní matrice

Hotová titulní strana

Zadní strana vznikla překrytím nechtěných částí z původní fotografie a doplnění o ruční texty.

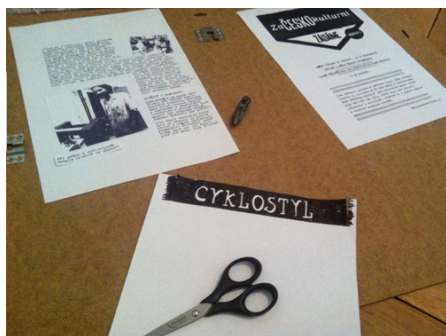
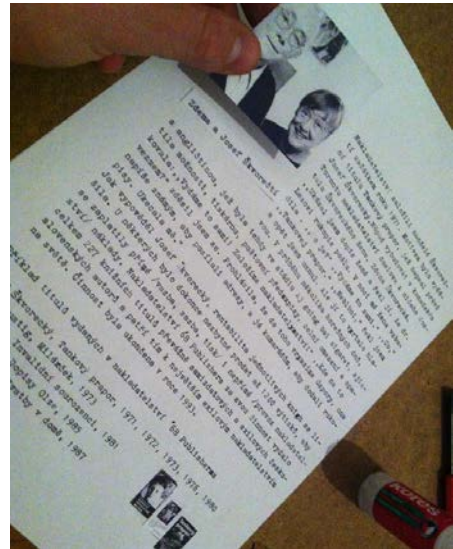

Zadní obálková strana

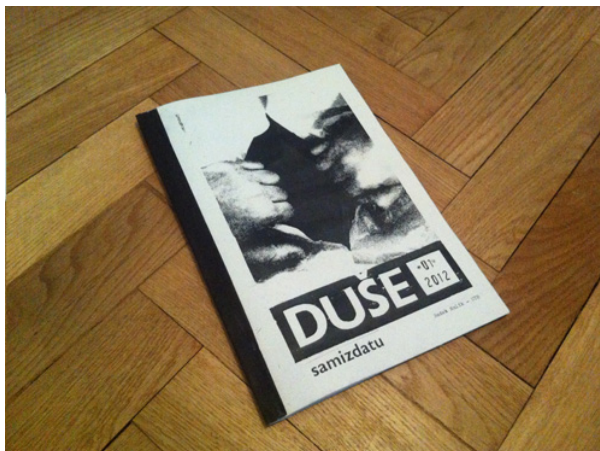
6.2.2 Vnitřní strany

Vnitřní úprava je opět vytvářena ručním způsobem. Všechny texty jsou psány na psacím stroji značky Remagg. Nadpisy jsem psal ručně perem a stejně jako fotografie, vlepoval na arch s textem. Poté pomocí kopírky jsem vytvořil finální podobu jednotlivých listů. Na inzertní stranu jsem použil existující inzerát ze 79. čísla Revolver Revue – konkrétně na sdružení bojující za podporu kultury u nás, avšak celý byl obdobnou technikou vytvořen ručně. I za cenu snížené čitelnosti vznikla autentická inzerce, která se svou podobou hodí do charakteru tiskoviny.

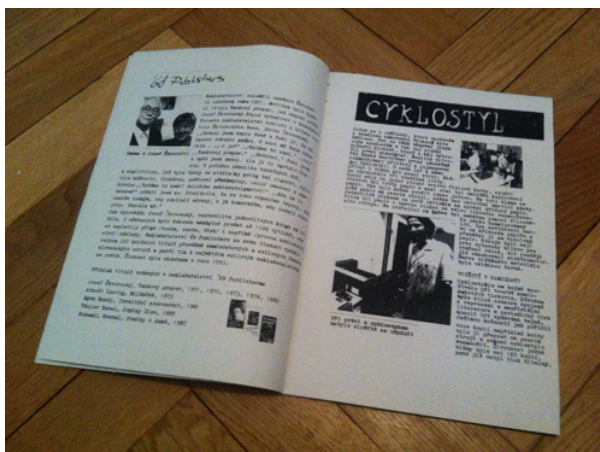
Ukázky z přípravy vnitřních stran:

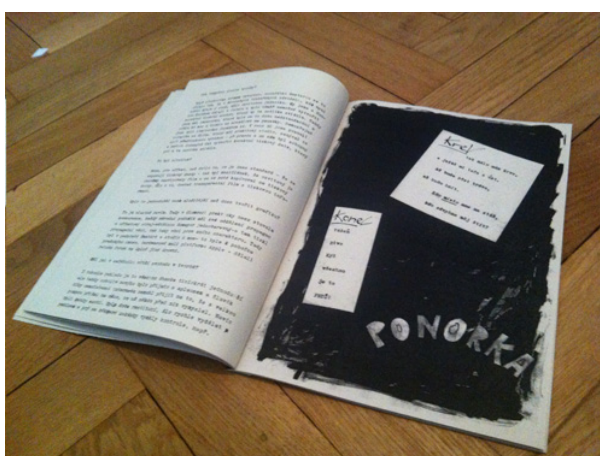
6.2.3 Výsledná publikace (ukázky)

Samotný samizdat

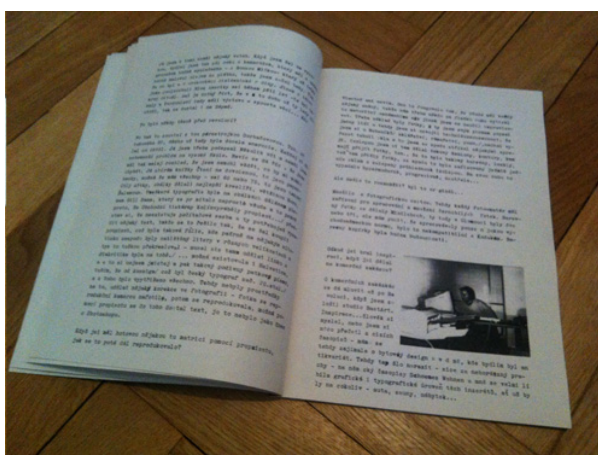
Kapitoly o nakladatelství '68 Publishers a Cyklostylu

Články a básně

Inzerce a rozhovor

Pokračování rozhovoru

Zadní list

ZÁVĚR

Bylo nesmírně zajímavé vyzkoušet si tvorbu publikace za pomoci jiných, než čistě počítačových metod. Po prvotním zklamání, které provázelo mé první grafické pokusy, se předemnou začal otevírat prostor, v němž jsem byl mnohem více provázán s výsledkem své práce, než je tomu při počítačové tvorbě. Hledání cest, jak za pomoci omezených možností dosáhnout požadovaného výsledku, je kreativní proces, ve kterém bych rád pokračoval. Navíc po teoretické úrovni práce došlo v mém případě k lepšímu pochopení celého procesu tvorby samizdatových autorů.

Jelikož jsou dnes dostupné nejmodernější technologie, které umožňují precizní počítačovou sazbu, úpravu fotografií i vektorovou grafiku, je možné dosáhnout perfektních, až dokonalých výsledků. Ovšem přicházíme o autentickou část výtvarného projevu, která dodává tiskovině osobnější charakter. Na každém plakátu, knize či periodiku byla vidět lidská práce, což dodává na pocitu opravdovosti a dnes již nostalgického půvabu.

Výsledkem mé práce je samizdatová publikace v celkem třech exemplářích, která navazuje na teoretickou část bakalářské práce. Autentickou formou jsou zde prezentována témata úzce související s předrevoluční tvorbou tiskovin.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] **POSSET, Johanna.** *Česká samizdatová periodika 1968-1989.* 1.vyd. Brno: Továrna na sítotisk ve spolupráci se Společností pro reklamu a tisk R&T, 1991. 215 s. ISBN 80-901192-0-4. **HUSÁK, Petr.** *Česká cesta ke svobodě.* 1.vyd. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 1999. 167 s. ISBN 80-7207-299-4.
- [2] **MACHOVEC, Martin.** *Pohledy zevnitř.* 1.vyd. Vimperk: Pistorius & Olšanská, 2008. 119 s. ISBN 978-80-87053-22-5.
- [3] **BLAŽEK, Filip.** *Plakáty sametové revoluce.* 1.vyd. Praha: XYZ s.r.o., 2008. 143 s. ISBN 978-80-7388-281-5.
- [4] **ČULÍK, Jan.** *Knihy za ohradou.* 1.vyd. Praha: Trizona, 1991. 420 s. ISBN 80-900953-8-0.
- [5] *Revolver Revue / čtvrtletník.* Vydává Společnost pro Revolver Revue, 2010. č. 79. ISSN 1210-2881.
- [6] **HLADKÝ, Miroslav, BARTÁK, Jan.** *Základy grafické úpravy periodik.* 1.vyd. Praha: Novinář, 1981. 163 s. ISBN nevedeno.
- [7] **CHALOUPKA, Otakar.** *Příruční slovník české literatury.* 1 vyd. Brno: Kma, 2007. 1116 s. ISBN: 978-80-7309-4638.
- [8] **HANÁKOVÁ, Jitka.** *Edice českého samizdatu 1972 – 1991.* 1.vyd. Praha: Národní knihovna České republiky, 1997. 368 s. ISBN nevedeno.
- [9] **VACULÍK, Ludvík.** *O Petlici zámku Švarcenberku.* in Acta: čtvrtletník Československého dokumentačního střediska nezávislé literatury, 1987.
- [10] **STÁREK, František.** *Vokno. č. 1.* 1979, samizdat.
- [11] **MLYNÁŘ, Vladimír.** *Úspěch Lidovek nás zaskočil. In příloha Lidových novin ze dne 10.1.2008*
- [12] **HAVEL, Václav.** *Goodbye Samizdat.* In *Lidové noviny č.12*, 1989.
- [13] **PELIKÁN, JIŘÍ.** In *Listy č. 1*, 1998.
- [14] **OPEKAR, Aleš, VLČEK, Josef.** *Excentrici v přízemí.* 1. vyd. Praha: Panton, 1989. 270 s. ISBN nevedeno.

- [15] **KOUDELA, Tomáš, JÜNGLING, Petr.** *Tak pravil Petr Cibulka. Odpověď vládnoucímu komunistickému dobytku.* 1.vyd. Praha: Votobia, 1999. 187s. ISBN 80-7198-395-0.

Internetové zdroje:

- [1] **Projekt zipp [online]. [cit. 2012-05-12]. Dostupný z WWW:**
<http://www.projekt-zipp.de/cz/1968_1989/68-89/magazin/1968-1989--prelomi-a-mezidobi>
- [2] **Čuñas [online]. [cit. 2012-04-10]. Dostupný z WWW:**
<<http://www.cunas.cz/doc/Vons307.htm>>
- [3] **Paměť národa [online]. [cit. 2012-02-17]. Dostupný z WWW:**
<<http://www.pametnaroda.cz/story/valusek-rostislav-1946-433>>
- [4] **Wikipedia – otevřená encyklopedie [online]. [cit. 2012-03-02]. Dostupný z WWW:**
<<http://cs.wikipedia.org/wiki/Periodikum>>
- [5] **Smíchov [online]. [cit. 2012-05-02]. Dostupný z WWW:**
<<http://smichov.blog.cz/0701/klamovka-2-cast>>
- [6] **Knihkupectví Portál [online]. [cit. 2012-04-27]. Dostupný z WWW:**
<<http://www.portal.cz/scripts/detail.php?id=1458>>
- [7] **Revolver Revue – časopis [online]. [cit. 2012-04-20]. Dostupný z WWW:**
<<http://www.revolverrevue.cz/historie>>
- [8] **Revolver Revue – časopis [online]. [cit. 2012-04-15]. Dostupný z WWW:**
<<http://www.revolverrevue.cz/viktor-karlik>>
- [9] **Západočeská galerie v Plzni [online]. [cit. 2012-05-05]. Dostupný z WWW:**
<<http://www.zpc-galerie.cz/cs/exhibitions/info/22>>
- [10] **Vědecká knihovna v Olomouci [online]. [cit. 2012-03-12]. Dostupný z WWW:**
<http://www.vkol.cz/cs/dokumenty/knihovni-obzor/ko-1994-2/clanek/o-olomouckych-samizdatovych-casopisech/>

- [11] **Fanziny [online]. [cit. 2012-04-02]. Dostupný z WWW:**
<<http://fanziny.ic.cz/fanziny.php?x=0&y=0&z=0>>
- [12] **Wikipedia – O fanzinu [online]. [cit. 2012-02-29]. Dostupný z WWW:**
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Fanzin#.C4.8Cesk.C3.A9_a_slovensk.C3.A9_sci-fi_fanziny>
- [13] **Mediální proroci – Fanzin dnes a kdysi [online]. [cit. 2012-02-30]. Dostupný z WWW:**
<<http://medialniproroci.blogspot.com/2012/04/fanzin-dnes-kdysi.html>>
- [14] **Fanziny [online]. [cit. 2012-03-05]. Dostupný z WWW:**
<<http://fanziny.ic.cz/fanziny.php?x=0&y=6&z=3>>
- [15] **Wikipedia – otevřená encyklopedie [online]. [cit. 2012-04-10]. Dostupný z WWW:**
<<http://cs.wikipedia.org/wiki/Noviny>>
- [16] **Lidové noviny [online]. [cit. 2012-05-11]. Dostupný z WWW:**
<http://epaper.lidovky.cz/lidove-noviny/kdo-jsme/vice-z-historie>
- [17] **Ludvík Vaculík [online]. [cit. 2012-04-05]. Dostupný z WWW:**
<http://www.ludvikvaculik.cz/index.php?pid=2&sid=105>
- [18] **Listy [online]. [cit. 2012-04-18]. Dostupný z WWW:**
<<http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=051&clanek=010503>>
- [19] **Infopedia [online]. [cit. 2012-03-06]. Dostupný z WWW:**
<<http://infopedia.funsite.cz/index.php?text=463-cyklostyl>>
- [20] **Tiscali [online]. [cit. 2012-04-29]. Dostupný z WWW:**
<<http://home.tiscali.cz/kubow/>>
- [21] **Co je co [online]. [cit. 2012-04-30]. Dostupný z WWW:**
<http://www.cojeco.cz/index.php?detail=1&id_desc=68629&s_lang=2&title=ormig>
- [22] **Ochrana autorských práv [online]. [cit. 2012-05-05]. Dostupný z WWW:**
<<http://www.vscht.cz/document.php?docId=4319>>

Rozhovory:

- [1] **Beseda s Voknem a Revolver Revue, Strahov, 7. 4. 1992 [online]. [cit. 2012-05-01]. Dostupný z WWW:**
<<http://vokno.cunas.cz/>>
- [2] **Václav Burian v rozhovoru s autorem z 2. září 2006 ve Varšavě [online]. [cit. 2012-03-12]. Dostupný z WWW:**
<<http://www.iliteratura.cz/Clanek/20413/z-historie-olomouckeho-samizdatu-casopis-jecminek>>
- [3] **Petr Šimíček v dokumentu z edice Abeceda komunistických zločinů – Samizdat – 2009 [online]. [cit. 2012-04-19]. Dostupný z WWW:**
<<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/samizdat-abeceda-komunisticky-zlocinu/>>

SEZNAM CITACÍ

- [1] **HUSÁK, Petr.** *Česká cesta ke svobodě*. 1.vyd. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 1999. 167 s. ISBN 80-7207-299-4. Str.
- [2] **MACHOVEC, Martin.** *Pohledy zevnitř*. 1.vyd. Vimperk: Pistorius & Olšanská, 2008. 119 s. ISBN 978-80-87053-22-5. Str.
- [3] Zákon 8111986 o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích. Par.3, odst.1.
- [4] **POSSET, Johanna.** *Česká samizdatová periodika 1968-1989*. 1.vyd. Brno: Továrna na sítotisk ve spolupráci se Společností pro reklamu a tisk R&T, 1991. 215 s. ISBN 80-901192-0-4. Str. 16.
- [5] **Výbor na ochranu nespravedlivě stíhaných [online]. [cit. 2012-04-12]. Dostupný z WWW:**
<<http://www.vons.cz/vokno>>
- [6] Rozhovor: Beseda s Voknem a Revolver Revue, Strahov, 7. 4. 1992
- [7] Tamtéž
- [8] Revolver revue časopis [online]. [cit. 2012-04-19]. Dostupný z WWW:
<<http://www.revolverrevue.cz/historie>>
- [9] Revolver revue časopis [online]. [cit. 2012-05-01]. Dostupný z WWW:
<<http://www.revolverrevue.cz/viktor-karlik>>
- [10] **Václav Burian v rozhovoru s autorem z 2. září 2006 ve Varšavě [online]. [cit. 2012-03-12]. Dostupný z WWW:**
<<http://www.iliteratura.cz/Clanek/20413/z-historie-olomouckeho-samizdatu-casopis-jecminek>>
- [11] **MLYNÁŘ, Vladimír.** *Úspěch Lidovek nás zaskočil. In příloha Lidových novin ze dne 10.1.2008.*
- [12] **HAVEL, Václav.** *Goodbye Samizdat. In Lidové noviny č.12, 1989.*
- [13] **HANÁKOVÁ, Jitka.** *Edice českého samizdatu 1972 – 1991*. 1.vyd. Praha: Národní knihovna České republiky, 1997. 368 s. ISBN neuvedeno.

- [14] **VACULÍK, Ludvík** – oficiální stránky [online]. [cit. 2012-05-04]. Dostupný z WWW:
<<http://www.ludvikvaculik.cz/index.php?pid=2&sid=105>>
- [15] **ČULÍK, Jan.** *Knihy za ohradou*. 1.vyd. Praha: Trizona,1991. 420 s. ISBN 80-900953-8-0. Str. 27.
- [16] **PELIKÁN, Jiří.** *In Listy* č. 1, 1998.
- [17] **Listy** [online]. [cit. 2012-05-12]. Dostupný z WWW:
<<http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=051&clanek=010503>>
- [18] **HLADKÝ, Miroslav, BARTÁK, Jan.** *Základy grafické úpravy periodik*. 1.vyd. Praha: Novinář, 1981. 163 s. ISBN neuvedeno. Str. 13.
- [19] *Autorský zákon* - zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1: Pochodeň: Článek o zadržení výrobce nelegálních tiskovin.....	13
Obrázek 2: Vokno - obálka časopisu	18
Obrázek 3: Kosířská Madona	19
Obrázek 4: Viktor Karlík, obálky časopisu Jednou nohou	20
Obrázek 5: Obálka časopisu Ječmínek	21
Obrázek 6: Obálka časopisu Oslí uši	23
Obrázek 7: Titulní strana Lidových novin.....	24
Obrázek 8: Ukázka samizdatové knihy Na hrotu Plamene.....	27
Obrázek 9: Ukázka přebalu Časopisu Listy.....	31
Obrázek 10: Práce s cyklostylem.....	33